

DE ONDERNEMING BOVEN ALLES

ECONOMISCHE EN IDEOLOGISCHE OMSTANDIGHEDEN VAN RIGAS' VERKLIKKING EN TERECHTSTELLING

In 1998 werd door Griekse en buitenlandse historici en neohellenisten, de Grieken van de diaspora, de Griekse televisie, de Griekse staat en plaatselijke kringen, en ook door vertegenwoordigers van andere volkeren van Zuidoosteuropa, zo plechtig en met zoveel publieke belangstelling als mogelijk, de tweehonderdste verjaardag herdacht van de terechtstelling van ideoloog en revolutionair Rigas Velestinlis in Belgrado, in juni 1798, door de Turken, samen met zeven geestes- en lotgenoten. De geschiedenis van zijn martelaarschap is bekend in het wetenschappelijk onderzoek, met zoveel details als mogelijk op grond van de bewaarde archivalische en bibliografische bronnen.¹ Enkele maanden daarvoor, op 19 december 1797 (volgens de nieuwe kalender) werd Rigas gearresteerd in Triëst, na verklikking door de handelaar Dimitrios Ikonómou bij de plaatselijke Oostenrijkse politie. Deze daad van Ikonómou dwarsboemde het plan van Rigas om van Wenen via Triëst door te reizen naar de Heptanesos en naar het Griekse schiereiland. Het was zijn bedoeling om bij de onderworpen Grieken zijn revolutionaire geschriften ("*Thourios*", de "*Constitutie*", "*Rechten van de Mens*") te verspreiden, die hij had laten drukken op de persen van de gebroeders Pouliou in Wenen, en laten versturen naar zijn kameraad Anónios Koroniós, kort voor hij zelf in Triëst aankwam.

Zijn verklikking veroorzaakte verdriet en ontgoocheling bij zijn aanhangers in de Griekse diasporakolonies, waar zijn onstuimige taal vooral weerklank vond (er worden kringen van aanhangers vermeld in Triëst, Wenen, Boedapest, Semlin en elders, waar ze clandestien samenkwamen om zijn *Thourios* en andere revolutionaire liederen te zingen). Ze veroorzaakte wellicht ook vertraging bij het uitbreken van de Griekse Opstand, maar we weten niet of en in welke mate die reeds georganiseerd was. Er zijn in het verleden reeds genoeg standpunten geformuleerd over de mate waarin, op dat ogenblik, het Griekse volk ideologisch en militair klaar was, en over de vraag of de voorwaarden

¹ E. Legrand & Σπ. Λάμπρος, 'Ανέκδοτα έγγραφα περί τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 3 (1889-1891), 587-767. Κ. Ἀμαντος, 'Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή, Ἀθήνα (1930). Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας*. Βασικὴ Βιβλιοθήκη, vol 10, Ἀθήνα (1953).

voor het uitbreken en het tot een goed einde brengen van de opstand aanwezig waren.² Het is dus onnodig daar dieper op in te gaan.

Rigas' visioen van een opstand, die erop gericht zou zijn om, met medewerking van alle volkeren van de Balkan, een staat te stichten, de "Helleense republiek", zoals hij hem noemde in zijn "Constitutie",³ was hoe dan ook provocerend en avantgardistisch, misschien onrealistisch, maar in elk geval gevaarlijk zowel voor de Habsburgse en de Ottomaanse autoriteiten, als voor veel van zijn volksgenoten, handelaars, geleerden, clerici, die alle redenen hadden om op dat ogenblik zijn ideeën niet te onderschrijven. De latere ontwikkelingen, na de bewegingen van nationale bevrijding van de negentiende eeuw, en de stichting van nationale staten, hebben andere dimensies gegeven aan die periode, en de personages van het drama omhuld met een halo van positieve of negatieve mythen. De arrestatie en terechtstelling van Rigas is dus een mijlpaal, niet alleen voor de Griekse geschiedenis, maar ook voor die van de andere volkeren van Zuidoosteuropa.

De gedachten die ik hier beknopt zal formuleren houden verband met de crisis van de ideologie, en met de wijze waarop de toenmalige en ook de latere publieke opinie tot haar overtuigingen kwam. Het gaat dus op de eerste plaats om vraagstukken van herdenking en geschiedenis.

"De historicus is geen politicus, en ook geen procureur", was de titel van een interview met Jean Louis Margolin, een van de auteurs van "Le livre noir du communisme", dat gepubliceerd is in de Atheense krant Το Βήμα in november 1997. Nu, aangezien we leven in een periode waarin de ideologieën in crisis verkeren, systemen ineenstorten, nationale ideologieën weer hoogtij vieren, overijlde veralgemeningen gemaakt worden, en er geen tolerantie meer is voor het verschillende, het andere, waren de woorden van Margolin voor mij een aanleiding om te proberen me in te leven in het klimaat van Triëst van 200 jaar geleden. Deze terugkeer naar het einde van de achttiende eeuw onderneem ik niet gewapend met waardeoordelen en met het zwaard van de kritiek. Ook wil ik niet in discussie treden over Webers stellingen i.v.m. de relatie tussen wetenschap en politiek, of stelling nemen over de vraag of de historicus al dan niet waardeoordelen mag vellen. Het *Wertverurteilungsprinzip*⁴ is een thema

² G. Hering, *Zum Problem der Ursachen revolutionärer Erhebungen am anfang des 19. Jahrhunderts*, in : C. Choliolcev - K. Mack - A. Suppan, *Nationalrevolutionäre Bewegungen in Südosteuropa im 19. Jahrhundert*. Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, vol. 20, München (1992), 17-30, geeft een overzicht van deze kwestie met een selectieve bibliografie.

³ Cf. Βρανούσης, o.c. pp. 371-397, voor de politieke teksten van Rigas.

⁴ Cf. Π. Γέμτος, *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών. Μεταθεωρία και ιδεολογική κριτική των επιστημών του ανθρώπου*. Αθήνα (1984), vol. I, pp. 39 vv. (met bi-

dat vaak weerkeert in theoretische discussies van historici, vooral in het kader van een interdisciplinaire dialoog, meer in het bijzonder in periodes van crisis, waarin de zaken op de spits gedreven worden, zoals in de tijd toen Rigas gearresteerd werd, en degene waarin wij vandaag leven. We accepteren dat de historicus tegelijkertijd ook criticus en politicus is; de enige voorwaarde is, dat zijn oordeel en zijn politieke stellingname zijn onderzoek en zijn pen niet mogen sturen.

In dit kader denk ik terug aan de verbijstering, gemengd met melancholie, die ik voelde, maar ook de kritische ingesteldheid waarmee ik het protest bekeek van een groep mij toen onbekende Griekse studenten, die behoorden tot "Rigas", de jongerenorganisatie van de Griekse communistische partij. Ze benaderden me, in de lente van 1976, in het gebouw van de Griekse gemeenschap van Triëst. Ik was maar sinds twee maanden in Triëst, waar ik begonnen was met het onderzoek voor mijn proefschrift.⁵ In het kort samengevat vroegen ze me nadrukkelijk om "de waarheid aan het licht te brengen over de verrader Dimitrios Ikonómou, niets te verhelten, de geheimen te onthullen die verborgen lagen in de archieven van de Griekse gemeenschap, en, indien mogelijk, de hiaten op te vullen die de zgn. interventie in de archieven, waarover generatieslang geruchten hadden gelopen, nagelaten had." Nu, deze geruchten zijn volslagen uit de lucht begrepen; ik zeg dit met nadruk, zoals ik het ook elders uiteengezet heb⁶: de conservatie van het archief van de Griekse gemeenschap is nooit verstoord en vertoont geen hiaten.

Toen ik twintig jaar later, in juni 1995, in Triëst langskwam, kreeg ik opnieuw dezelfde vraag, van een groep onbekende, vriendelijke studenten. De homonymie van Ikonómou met baron Dimitrios Ikonómou, die bloeiende ondernemingen had in Triëst in de tweede helft van de negentiende eeuw, deed verdenkingen rijzen, en verwekte bij een deel van de publieke opinie vermoedens over collectieve verantwoordelijkheid, of zelfs pogingen om de feiten te verdoezelen.

Deze twee gebeurtenissen deden me nadenken over de relatie tussen kritiek, politiek en geschiedenis, maar natuurlijk ook over de publieke opinie, over de manier waarop haar bewustzijn gevormd wordt, hoe geruchten, zoals het vermelde, verspreid worden en overtuigingen tot stand komen, die niet gesteund zijn op kritisch onderzoek.

Maar laten we het probleem wat concreter in ogenschouw nemen.

bliografie).

⁵ O. Κατσιαρδής-Hering, *Η ελληνική παροικία της Τεργέστης, 1750-1830*. Αθήνα (1986), vol. I en II.

⁶ O. Κατσιαρδής-Hering, *Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεία από τα αρχεία της Τεργέστης*, in: *Μνήμων*, 7 (1979), 171-173.

De intrige van het drama : Verklikking/verraad van Rigas in december 1797 in Triëst.

Personages : Dimitrios Ikonóμου, Rigas, zijn zeven lotgenoten, anderen die gearresteerd, maar als Oostenrijkse staatsburgers binnenlands verbannen worden, omdat men vindt dat ze een gevaar vormen voor het Habsburgse gezag.⁷ Het betreft in meerderheid Griekse handelaars in de landen van de Habsburgse monarchie. Ze behoren tot het geheel van uitwijkelingen, die zich daar gevestigd hebben vanaf begin of midden achttiende eeuw, aangetrokken door de geprivilegieerde behandeling die te maken had met de economische politiek van de Habsburgers.⁸ Ze wonen in een veelvolkerenstaat, en bewaren hun otto-maans staatsburgerschap of verkiezen het Oostenrijkse. Hun motivering daarbij is op de eerste plaats van economische aard. Hun keuze impliceert niet noodzakelijk een ideologische oriëntering op de ene of de andere mogendheid. Hun verblijf in het onthaalland brengt hen echter onvermijdelijk in contact met nieuwe economische, politieke en intellectuele stromingen. Als directe of indirecte ontvangers van nieuwe boodschappen, volgen ze, bewust of onbewust, de ideologische veranderingen die optreden in de wereld die hen omringt, ofwel blijven ze onverschillig, ofwel wijzen ze deze gewoon af.

Tijd : acht jaar na het begin van de Franse Revolutie. Twee maanden na het verdrag van Campo Formido (Formio) van 17 oktober 1797, en de bestendiging van de Franse aanwezigheid in het Italiaanse schiereiland. Zeven maanden na de eerste Franse bezetting van Triëst, van 23 maart tot 25 mei 1797.

Met de Franse Revolutie "wordt een nooit geziene ideologische verandering voltrokken",⁹ die tot de omverwerping van het *ancien régime* leidt en wordt de dualiteit van de wereldse (nl. de koninklijke) en de eeuwige (nl. de

⁷ Voor informatie m.b.t. Rigas' aanhangers, cf. Βρανούσης, *Ρήγας*, pp. 71-75 en 83-93; Π. Ενεπεκίδης, *Συμβολαί εις την ιστορίαν τῶν συντρόφων τοῦ Ρήγα Ι. Μαυρογένη*, Γ. Πούλιου, Γ. Θεοχάρη. *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ τοῦ ὑπουργείου Ἀστυνομίας ἐν Βιέννῃ μετὰ εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων*, in : Θεσσαλικά Χρονικά 6 (1955); Γ. Λάιος, *Οἱ ἀδελφοὶ Πούλιου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καὶ ἄλλοι σύντροφοὶ τοῦ Ρήγα (Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης)*, in : Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 12 (1957-1958), 202-270; Ι. Παπαδριανός, *Οἱ οπαδοὶ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή στο Σεμλίνο*, in : Ὑπερέα, 2, Πρακτικά Β' Συνεδρίου "Φεραὶ - Βελεστίνιο - Ρήγας" (Βελεστίνιο 2-4 Οκτ. 1992), Αθήνα (1994), 656-662.

⁸ Bibliografie over Grieken in het Habsburgse rijk bij G. Hering, *Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pester Orthodoxen Gemeinde*, in : G. Hering (ed.), *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag*, Studien zur Geschichte Südosteuropas, 10. Frankfurt a.M./Wien (1993), 145-160, en O. Katsiardi-Hering, *Das Habsburgerreich: Anlaufpunkt für Griechen und andere Balkanvölker im 17-19 Jahrhundert*, in : Österreichische Osthefte, 38, Heft 2 (1996), 171-188.

⁹ Δ. Δημητράκος, *Τὸ πρόβλημα τῆς ἰδεολογίας σήμερα*, in : Ἰδεολογία. Σεμινάρια τοῦ Κέντρου Φιλοσοφικῶν Ἐρευνῶν. Αθήνα (1981), p. 21.

kerkelijke) macht gescheiden; in naam van de nieuwe ideologie worden de mensen opgeroepen om het hele regime omver te werpen. Deze verandering treedt geleidelijk op, hoewel misschien abrupt voor veel individuen en maatschappelijke groepen, maar niet in dezelfde mate, aan dezelfde snelheid en met dezelfde bewustwording, bij iedereen. Het zou hoedanook overdreven zijn te verwachten dat er een directe en radicale ideologische verandering is opgetreden in de beslissende jaren die we hier bestuderen. De theoretici van de revolutionaire fenomenen,¹⁰ die de fases van voorbereiding, ontwikkeling, bestending en van de gevolgen van de revoluties onderscheiden, leggen precies de nadruk op deze variaties, en op de schommelingen van de graad waarin de verschillende bevolkingsgroepen reeds aangepast zijn aan de nieuwe toestand. De breuk wordt niet noodzakelijk door iedereen tegelijkertijd geaccepteerd. Dit geldt des te meer voor de concrete periode die ons hier bezighoudt, aangezien politieke en militaire omstandigheden de ruime verspreiding en overname van de nieuwe boodschap bemoeilijken. Om inzicht te krijgen in de omstandigheden van Rigas' arrestatie en marteldood is het aangewezen om een nadere blik te werpen op de ideologie, mentaliteit en verwachtingen van de mensen in de steden waar deze feiten zich hebben voorgedaan.

Dimitrios Ikonómou staat dus in de latere Griekse geleerde en volkse traditie en bij de historici als verrader geboekstaafd. De eigentijdse documenten van het Oostenrijkse gerechtelijk onderzoek¹¹ formuleren kristalhelder de omgekeerde stelling : "De arrestanten hebben indirect een misdrijf tegen onze staat begaan, en verdienen straf, omwille van de door hen nagelaten aangifte, aangezien ze als (Oostenrijkse) onderdanen verplicht zijn alles wat schadelijk voor de staat kan zijn aan te geven, hoe gering ook, maar ook omwille van de verspreiding van dergelijke druksels, aangezien deze anderen kunnen opruien tegen elk monarchaal bestel".

Een verrader was Ikonómou dus voor het collectieve bewustzijn van het volk, van de natie, dat geleidelijk tot stand kwam en versterkt werd door de Griekse Opstand en de oprichting van de Griekse staat. Het is, denk ik, de moeite waarde om even bij dit thema te blijven stilstaan.

Het historisch onderzoek heeft tot nog toe niet zo veel informatie over zijn leven opgeleverd. Hij wordt gewoonlijk beschreven als handelaar in Triëst, als medeëigenaar van de maatschappij "Gebroeders Ikonómou & Co", met zetel in Wenen. Op grond van de bronnen weten we met stelligheid dat hij zich ten-

¹⁰ Voor een overzicht van de revolutietheorieën, cf. H. Wassmund, *Revolutionstheorien. Eine Einführung*. München (1978).

¹¹ Cf. "Λημαντος, o.c. pp. 170-171, 18 april 1798 : rapport van de directeur van de politie aan de minister van openbare orde.

minste in de periode van 1797 tot 1800 in Triëst bevond;¹² waarschijnlijk overleed hij in 1806. De plaats van zijn dood blijft onbekend. Op 1 april 1806 werd in Wenen zijn testament geopend, dat hij eigenhandig geschreven had op 6 maart 1801,¹³ kort vóór zijn vertrek uit Wenen. Zijn handtekening, vergezeld van drie punten tussen twee parallelle lijnen, wijst erop dat hij, zoals veel andere Griekse handelaars van die periode, tot een vrijmetselaarsloge behoorde.¹⁴ Uit de inhoud van zijn testament blijkt dat het met zijn financiën niet rooskleurig gesteld was. De maatschappij "Messinézis, Vlastós & Co" in Konstantinopel, waarvan hij vennoot was, was ontbonden zonder winst, en zijn handelshuis in Triëst bleef op 15 februari 1801 met een debetrekening zitten. Ook zijn associatie met de Triëstijnse handelaar Andreas Klokónis,¹⁵ voor aan- en verkoop van stoffen, was roemloos aan haar einde gekomen. Hij liet aan Klokónis zijn "meubels, koets en paarden", en vertrok met schulden. Aan zijn broer Charisios liet hij twee ringen en een paar "Berliantina"-oorbellen na, en hij hoopte op 1/3 van de winsten van de gezamenlijke onderneming van de gebroeders. Hij hoopte eveneens op aflossing van de schulden door zijn neef Georgios Kondoroússis.¹⁶ M.b.t. zijn overige schulden, aan Nikólaos Pizanis en Konstandínos Doúkas Chatzí-Michail, hoopte hij dat die zouden kunnen betaald worden met de winsten van de onderneming van de gebroeders, en wat dan nog overbleef van zijn bezit liet hij beheren door Georgios Ikonóμου, zoon van Charisios, die ook zou voorzien in het onderhoud van Dimitrios' echtgenote, Theophano Seitleben. Het blijkt dat de financiële slagkracht van de gebroeders Ikonóμου in grote mate te danken was aan het huwelijk van Charisios Ikonóμου met Elena Plastará, dochter van de rijke Triëstijnse groothandelaar Nikólaos Plastará en zuster van de opvolgers van de machtige ondernemingen van de gebroeders Plastará op het gebied van handel, verzekering en industrie in Triëst.¹⁷ Het weze hier benadrukt dat van Nikólaos Plastará wordt vermeld dat hij behoort tot de kring van de aanhangers van Rigas in Triëst, en van zijn zoon Georgios dat hij zich later in francofiële (dus revolutionaire) zin heeft uitgelaten.¹⁸

¹² Cf. O. Κατσιαρδή-Hering, *Ο Πήγας Φεράλος*, o.c. pp. 171-173, met bibliografie over Ikonóμου; G. Alesio de Periboni, *Giornale della venuta dei Francesi 1797. Presentazione, trascrizione e note di Sergio degli Ivanisovic*. Trieste (1997), p. 30 (1 aprile 1797).

¹³ Archiv der Stadt Wien, Testamente, Jahr 1805, Nr. 307 (opgenomen als bijlage).

¹⁴ Voor de maçonnieke symbolen, cf. E. Lehnhof-O. Posner, *Internationales Freimaurer Lexikon*. Wien/München (1932), kol. 5-8. Voor andere handelaars van Triëst die vrijmetselaars waren, cf. O. Kastiardi-Hering, *Τεργέστη*, o.c. pp. 318-319.

¹⁵ Voor Klokónis, cf. O. Κατσιαρδή-Hering, *Τεργέστη*, o.c. pp. 143, 167, 189 en passim.

¹⁶ Voor Kondoroússis, cf. *ibid.* pp. 323, 425, 582, 589.

¹⁷ Voor de familie Plastará in Triëst, cf. *ibid.* passim (zie de index).

¹⁸ O.c. pp. 322-323, 328.

Uit het bewaarde testament van Elena Ikonóμου, geboren Plastará,¹⁹ dat ze redigeerde op 7 januari 1820, blijkt de grootte van haar persoonlijk fortuin. Het belang van haar rol wordt nog onderstreept door het testament dat Alexios Ikonóμου ziek en verzwakt redigeerde, drie dagen vóór zijn dood. In plaats van een handtekening, zette hij drie kruisjes (waarschijnlijk wijst dit, behalve op zwakte, er ook op dat hij niet kon schrijven). In dat testament maakte hij Elena Ikonóμου tot universeel erfgenaam; "und ersuche dieselbe, in dieser Erbesetzung einen geringen Beweis meiner Erkenntlichkeit zu nehmen, welche ich für alle die Aufopferungen und Pflege schuldig bin, die sie mir durch die Dauer meines Lebens erzeugt hat."²⁰

Dimitrios Ikonóμου zegt zelf, in zijn testament dat hij, weifelend over de reis die hij aanvat, opstelt, dat hij vertrok "naar Jassy [Moldavië, in het huidige Roemenië] en vandaar naar Konstantinopel, hoewel ik *de reputatie* (mijn cursivering) kende van de streek daar, nl. dat *het leven daar onderworpen is aan dagelijkse gevaren, zowel door de teugelloze en kwaadaardige passie van de mohammedanen tegenover de christenen, als door de pest*". Zijn streekgenoot Michail Perdikáris schrijft in 1811 over hem en zijn broers: "Dimitrios (...) moet beschouwd worden als een baatzuchtige en onwaardige burger. Op grond van zijn winstbejag is hij toen een verrader geworden, en is hij ook altijd onverschillig gebleven tegenover de Natie en het vaderland, zoals ook zijn broers, Charisios en Alexios. (...) deze vervloekte heerschappen zijn Duitsers geworden, en accepteren het niet langer, Grieken te zijn (...) en nog erger dan Joden (...)"²¹ Het onderzoek naar nationale stereotiepen zou veel kunnen putten uit de recent uitgegeven tekst van Perdikáris.

Ikonóμου's verklikking van Rigas, zijn onverschillige houding daarna, en de preambule van zijn testament schetsen de contouren van een man die niet bereid was om over te gaan tot radicale ideologische veranderingen (hoewel hij wcl een abonnement nam op de "Nieuwe Anacharsis"²²), waarvan de revolutio-

¹⁹ Archiv der Stadt Wien, Testamente, Jahr 1820, Nr. 32, geredigeerd op 7 januari 1820, geopend op 21 januari 1820.

²⁰ O.c., Jahr 1818, Nr. 192, geredigeerd op 22 april 1818, met zegel en handtekening van drie getuigen. Het is interessant te weten dat zijn broer Charisios toen nog leefde, zoals kan afgeleid worden uit het latere testament van Elena. In het archief van Wenen wordt, voor zover ik heb kunnen nagaan, geen testament van Charisios Ikonóμου bewaard.

²¹ *Ρήγας ἢ κατὰ ψευδοφιλελήνων*, onuitgegeven werk van Michail Perdikáris (1811), uitgegeven door Λ. Βρανούσης, in: Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 11 (1961), Ἀθήνα 1997, c. 18. Voor Perdikáris, cf. E. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *Οἱ οικογένειες Λικινοῦ καὶ Περγικάρη. Μελέτη βιογραφικὴ καὶ γενεαλογικὴ*, in: Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, 5 (1996), 337-350.

²² Dit valt te lezen in de Ἐφημερὶς van Wenen, nr. 65 (14 aug. 1797), p. 672 in de door Λ. Βρανούσης bezorgde heruitgave (Athene, 1995). Zie ook de Προλεγόμενα van Λ. Βρανού-

naire ideologen van zijn tijd droomden, en ook de latere critici, vanuit hun veilige positie als burgers van een vrije, zuiver Griekse staat. Dimitrios Ikonómou vertegenwoordigt wellicht de gemiddelde inwoner van een veelvolkerenstaat. Het is niet zeker dat hij Oostenrijks onderdaan is geworden, maar dat lijkt wel waarschijnlijk. Hij was afkomstig van Kozáni, een stad van een andere veelvolkerenstaat. De volkeren van beide rijken, tenminste de christelijke, en op de eerste plaats de intellectuelen en de bourgeois, leefden in een klimaat van ideologische verwarring, maar we kunnen de graad van verspreiding van de nieuwe ideologieën niet schatten. Toch kunnen we veilig stellen dat voor Ikonómou, zoals trouwens voor alle Grieken van Triëst en van Wenen, leven en welvaart samenhangen met het behoud van de Habsburgse monarchie. In de Habsburgse steden hebben ze hun dynamische ondernemingen opgebouwd, en in meerderheid voelen ze zich ook verbonden met de Habsburgers. Triëst mer bepaald, het weze hier nogmaals gezegd, had reeds gedurende twee maanden een Franse bezetting gekend, van 23 maart tot 25 mei 1797.²³ De schadevergoeding voor de oorlogsverrichtingen, die Bonaparte aan de inwoners van de stad had opgelegd, volstond om ze er bewust van te maken dat er barsten in de economische fundamenteën van de stad zouden komen, indien het lot van de haven met Frankrijk zou verbonden worden. Deze vrees werd trouwens later bewaarheid, met de Franse bezetting van Triëst van 17 mei 1809 tot 13 oktober 1813, de bedrieglijke of echte faillissementen van Griekse handelaars, en de opluchting waarmee ze de restauratie verwelkomden, hoewel er ook - en ook dat moet hier aangestipt worden - melding wordt gemaakt van duidelijke radicaal republikeinse manifestaties, met de nieuwe, door de ideologie van de Franse revolutie bepaalde, betekenis van die term.²⁴

De napoleontische oorlogen hadden ook de financiële operaties van zowel de Griekse als de andere handelaars in Wenen getroffen. In 1796 zijn er faillissementen van elf Griekse handelshuizen in de Habsburgse hoofdstad geattesteerd (waaronder ook dat van Pavlos Ikonómou).²⁵ In welke mate deze en andere faillissementen echt of bedrieglijk waren, zoals de inhoud van de documenten van het gerechtelijk onderzoek²⁶ laat doorschemeren, kan niet gemakkelijk uitgemaakt worden. Maar deze gegevens wijzen duidelijk op de econo-

σης, vol. 5, 'Αθήνα (1995), p. 455.

²³ Cf. Periboni, *Giornale*.

²⁴ Cf. O. Κατσιαρδή-Hering, *Τεργέστη*, o.c. pp. 16-17, 310-315.

²⁵ Cf. 'Α. Καραθανάσης, *Μιά έλληνική μαρτύρια από τη Βιέννη για τις πρώτες συλλήψεις τών συνεργατών του Ρήγα Βελεστινλή*, in: *Μακεδονικά* 18 (1978), 93-94. Het is niet bekend of Pávlos Ikonómou familie van Dimitrios was.

²⁶ E. Legrand & Σπ. Λάμπρος, o.c. p. 597 : rapport van de Weense politie van 27 november 1796, p. 619 : 23 december 1797.

mische instabiliteit en onzekerheid waarin de financiële wereld leefde, en dus ook de Griekse inwijkelingen van deze steden. Hun politieke handelingen en de vorming van hun ideologische oriëntatie konden niet anders dan beïnvloed worden door deze stormachtige ontwikkelingen.

Laten we even stil blijven staan bij de kwestie van het verraad. Ikonómou leeft dus in een staat waarin, gedurende het laatste decennium van de achttiende eeuw, samenzweringen, verklikkingen, arrestaties, en terdoodveroordelingen hun opwachting maken. De recente historische studies die peilen naar de verspreiding van het jacobinisme, de vervolging van de jacobijnen en van de jacobijnse en republikeinse samenzweerders en hun lot in de Oostenrijkse en Hongaarse provincies,²⁷ de correspondentie en de verspreiding van de nieuwe ideeën daar, maken het ons gemakkelijker om inzicht te krijgen in de mentaliteit van de gemiddelde burger, die, zoals Dimitrios Ikonómou, bereid was zich aan te passen aan de heersende politieke toestand, om het verworven bezit veilig te stellen. Studies hebben trouwens aangetoond dat de Oostenrijkse publieke opinie niet in zo ruime mate beïnvloed was door de jacobijnse en meer in het algemeen de revolutionaire ideologie in de jaren die ons hier interesseren. De publiciteit rond de smartelijke gevolgen (gevangenis- en doodstraf) die in de jaren '90 weggelegd waren voor jacobijnen en republikeinen (Alois Blumauer,²⁸ Hebenstreit, Riedel, Ignaz Martinovics²⁹ e.a.) versterkte de angst van de eenvoudige en veelal politiek niet geïnteresseerde mensen tegenover het regime. Ze werkte al dan niet gemeente uitingen van respect tegenover de vorst en zijn wetten in de hand. Volksliederen van die tijd en hun blijkbaar ruime verspreiding bevestigen dit. Twee zulke volksliederen geven mooi de houding van het gewone volk aan : "Ein Würstelbub hat mehr Vernunft, hessa | Als jede Jakobinerzunft, traila | Der Würstelbub sieht jetzt schon ein | daß er dem Landsherrn treu muß seyn."³⁰ Nog onthullender is de anonieme klaagzang van 1795 : "O Szene voll Entsetzen | Die jedem Untertan | Die Pflicht nicht zu verletzen | Zur Warnung dienen kann! | Du schreckst den Missetäter | Durch dich wird er be-

²⁷ Cf. H. Reinalter (ed.), *Jacobiner in Mitteleuropa*, Innsbruck (1977); idem, *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution. Zur Geschichte des Jakobinertums und der frühdemokratischen Bestrebungen in der Habsburgermonarchie*, Wien (1980).

²⁸ E. Rosenstrauch - Königsbert, *Aloys Blumauer : Jesuit, Freimaurer, Jakobiner*, in : eadem, *Zirkel und Zentren. Aufsätze zur Aufklärung in Österreich am Ende des 18. Jhs.* (uitgegeven door G. Hering, Wien, 1990), 11-33.

²⁹ Bibliografie over de samenzwering van Ignaz Martinovics bij O. Katsiardi-Hering, *L'idée de la révolution dans l'horizon politique des Grecs de Hongrie (fin XVIIIe siècle)*, in : *La révolution française et l'hellénisme moderne*. Actes du IIIe Colloque d'Histoire (Athènes 14-17 oct. 1987), Athènes (1989), 96-97.

³⁰ Cf. Reinalter, o.c. p. 452.

droht | *Es wurd ein Staatsverräter* | *Bestrafet mit dem Tod* (mijn cursivering).
IV O Bürger! Die Gesetze | Befördern unser Glück. | Daß niemand dies verletze
| Drum wacht ihr scharfer Blick...".³¹

Recente studies en theoretische benaderingen van het ontstaan van nationaal bewustzijn zetten ons ertoe aan historische veralgemeningen te vermijden, en niet voetstoots uit te gaan van een intens nationaal bewustzijn³² bij alle Grieken, en nog minder bij de inwijkelingen, die afkomstig waren uit een veelvolkerenstaat en in een andere veelvolkerenstaat woonden. Het is normaal dat velen onder hen, nl. diegenen die het minst politiek bewust waren, zich maar moeilijk konden interesseren voor staatsmodellen die de heersende sociale en politieke toestand te buiten gingen. Een andere ongerechtvaardigde veralgemeening zou erin bestaan, aan de mensen van die periode de verwachting toe te schrijven dat de vrijheid zou tot stand komen door middel van een revolutie, die dan bovendien zou gericht zijn op de Franse idealen. De diversiteit van de stromingen is bekend, en het is hier niet de plaats om in detail de verschillende ideologische strekkingen te vermelden, die tot uiting kwamen onder de vorm van militante teksten van het patriarchaat (bv. de Πατρική Διδασκαλία uit 1797³³) of van schotschriften (bv. Ρήγας ἢ κατὰ Ψευδοφιλελλήνων uit 1811) van Michail Perdikáris ("Rigas was liederlijk, losbandig, en hebzuchtig, een afzetter en een Streber" schreef Perdikáris³⁴) geschreven vanuit eenzelfde ideologisch perspectief, nl. de plicht om het ottomaanse juk te dulden, dat eschatologisch verklaard wordt als een door God gewilde straf.³⁵ De banbliksems van de monnik Kyrillos Lavriótis tegen Rigas ("de geestesgestoorde Rigas en degenen die ongepast en dwaas bij hem in de leer zijn gegaan"³⁶) ontspruiten uit dezelfde ideologische principes en viseren de "atheïst" Rigas, omdat hij zich door Napoleon liet leiden. In 1798 wordt trouwens de encycliciek van Patriarch Grigó-

³¹ Cf. Reinalter, o.c. p. 457.

³² Voor het begin van de nationale kwestie in de Balkan, cf. het omvattende overzichtsartikel van P. Kitromilidis, *"Imagined Communities" and the Origins of the National Question in the Balkans*, in : M. Blinkhorn & Th. Veremis (eds.), *Modern Greece : Nationalism and Nationality*. Athens, ELIAMEP (1990), 23-67.

³³ *Διδασκαλία Πατρική συντεθείσα παρά τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, κύρ. Ἀνθίμου, εἰς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν*. Κωνσταντινούπολις (1797).

³⁴ Περδικάρης, o.c. p. 21.

³⁵ Voor een poging tot eschatologische ideologische benadering van de Opstand, cf. N. Θεοτοκάς, *Παράδοση και νεωτερικότητα. Σχόλια για το "Εικοσιένα"*, in : Τα Ιστορικά, 17 (1992), 345-370.

³⁶ Cf. A. Αργυρίου, *Η ιδεολογική σημασία των κρίσεων του Κυρίλλου Λαυριώτη εναντίον του Ρήγα*, in : Υπερέια, 1, Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φεράι - Βελεστίνο - Ρήγας" (Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986), Αθήνα (1990), p. 408.

rios V³⁷ gepubliceerd tegen de verspreiding van de "Constitutie" van Rigas, "omdat die één en al verrotting is door zijn troebele noties, en in strijd met de dogma's van ons orthodoxe geloof". Er wordt aan de plaatselijke metropolieten gevraagd om de exemplaren van de "Constitutie" te vernietigen, waar ze ook aangetroffen worden.

De lofzang op het religieuze gevoel van Rigas,³⁸ zijn "verbroedering" met Grigórios V door de opstelling van zijn standbeeld parallel met dat van de Patriarch in de Propyleeën van de Nationale Capodistrias-universiteit van Athene, de recente uitvoering van religieuze diensten waar hij herdacht wordt als martelaar voor de natie en de godsdienst, komen maar veel later; het zijn producten van de nationale ideologie van de Griekse nationale staat.

Ikonómou heeft, met zijn verklikking bij de politie van Triëst, rampzalig gehandeld, zoals de geschiedenis heeft uitgewezen, zoals ook de andere verklikkers die de centraaleuropese maatschappij van die tijd in groten getale schijnt voortgebracht te hebben³⁹. Maar men kan hem maar beschuldigen van hoogverraad, in de strikt juridische betekenis van die term, als het voor zijn tijdgenoten - in casu de gemeenschap van de Grieken van Triëst, en in ruimere zin het geheel van de Grieken van de diaspora, en het Griekendom in het algemeen - een uitgemaakte zaak was dat er een Griekse staat bestond, of dat tenminste de oprichting daarvan een vanzelfsprekende verwachting was in die tijd. Maar de teksten van die periode wijzen niet in die richting, ondanks de onbetwifelbare tendens tot vorming van een nationale, revolutionaire ideologie, tenminste in de kringen van de diaspora.

We moeten hier nog de wijziging beklemtonen die op het einde van de achttiende eeuw is opgetreden in de inhoud van de term "hoogverraad". Het is in Duitsland dat voor het eerst de term "Staatsverbrechen" (de term die de Oostenrijkse teksten gebruiken voor Rigas en zijn aanhangers) verschijnt in plaats van "Majestätsverbrechen".⁴⁰ Het gaat hier om verraad t.o.v. de staat en

³⁷ Cf. Γ. Παπαδόπουλος, *Τὰ κατὰ τὸν ἀόιδιμον Πατριάρχη Γρηγόριον τὸν Ε΄*, Ἀθήνα (1865), vol. II, p. 498; ook Φίλιππος Ηλιού, *Ἡ πατριαρχική καταδίκη τοῦ Ρήγα*, in: *Τὰ Ἱστορικά* 27 (1997), 297-302.

³⁸ Cf. I. Μπολανάκης, *Ἡ θρησκευτικότητα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*, in: *Υπερεία*, 2, Πρακτικά Β' Συνεδρίου "Φεραί - Βελεστίνιο - Ρήγας" (Βελεστίνιο 2-4 Οκτ. 1992), Μερὸς Β', Ἀθήνα (1994), 635-642.

³⁹ De autoriteiten in de westerse maatschappijen steunden zich dikwijls op tipgevers. Cf., voor Venetië, voor een vroegere periode, X. Μαλτέζου, *Καταγγελιοδότες στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη τὸν 14ο αἰώνα. Μία ἄλλη ὄψη τῆς καθημερινῆς ζωῆς*, in: Ροδωνιά. Τιμὴ στον Μ. Μανούσακα, vol. II, Ρέθυμνο (1994), 299-313.

⁴⁰ Cf. Γ. Κασιμάτης, *Τὰ βουλευμάτα 683/75 καὶ 684/75 τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου*, in: *Τὸ Σύνταγμα*, Μάιος-Ἰούλιος 1975, 671-672.

niet, zoals in absolutistische theocratische regimes, t.o.v. de vorst die de staat belichaamt. Globig en Huster (1783)⁴¹ zijn van mening dat misdaden tegen de staat "de gehele burgerlijke maatschappij aantasten". Feuerbach (1798), meer in het bijzonder, volgt de opvatting dat de staat een rechtspersoonlijkheid is, en beschouwt daarom de grondwet als onmiddellijk voorwerp van bescherming tegen hoogverraad, omdat de grondwet het maatschappelijk contract tot instelling maakt.⁴² Vanuit dit standpunt bekeken leken Rigas en zijn teksten wellicht effectief verdacht in de ogen van Dimitrios Ikonómou. Die kan alleen als verklikker, informant van het staatsgezag beschouwd worden, en enkel metaforisch als landverrader, in de mate dat de notie van nationale Griekse staat en nationale ideologie als vaststaand beschouwd werd. Zijn daad was moreel verwerpelijk, maar niet met de politieke inhoud van de term.

Maar laten we stilstaan bij de gemeenschap van de Grieken van de diaspora, en laten we proberen de reacties te onderkennen van de mensen die op de ene of de andere manier bij de arrestatie betrokken waren. De verhoren, en het gedrag, na hun arrestatie, van bepaalde aanhangers van Rigas, waarvan het vaststaat dat ze zich hadden laten begeesteren door zijn bezielende persoonlijkheid en zijn revolutionaire plannen, en de nieuwe radicale ideologieën bewust tot de hunne gemaakt hadden of zich in hun uitlatingen erdoor hadden laten meeslepen, deze verhoren dus laten ons mensen zien die schrik hadden, die er - en terecht - voor beefden, dat hun economische basis onder hun voeten zou verdwijnen.

Efstrátios Argéndis wordt, als een van de eersten, in Wenen opgepakt en later, als ottomaanse staatsburger, ter dood gebracht, samen met Rigas. Op grond van zijn gedrag kan hij geklasseerd worden als één van de vurigste en meest bewuste van zijn aanhangers. Welnu, de oplossing die gevonden wordt om zijn dynamische Weense handelshuis te redden versterkt onze argumentatie. Als we Ikonómou als verklikker beschouwen, moeten we dat ook doen met al wie zich, laaghartig of niet, ophoudt rond de bureaus waar de verhoren afgenomen worden, om zijn onderneming te redden. Zo worden de "freymütige" Machoútis⁴³ en Amirós, bedienden en medewerkers van het belangrijke handelshuis van Argéndis, na hun eerste voor het politieonderzoek "opbouwende" verklaringen vrijgelaten, om de onderneming van Argéndis in staat te stellen verder te functioneren. Op grond van een eigenhandige volmacht van Efstrátios

Ik dank de heer Διονύσης Καραχάλιος voor deze bibliografische referentie.

⁴¹ O.c. p. 672.

⁴² O.c. p. 673.

⁴³ Cf. Ἄμαντος, o.c. pp. 16-17 en 42-43, en E. Legrand & Σπ. Λάμπρος, o.c. pp. 610-611, 718-721 en passim.

Argéndis nemen ze, vanaf januari 1798, deze taak op zich. De politie verschaft haar discrete bescherming aan deze verklikkers van medewerkers van Rigas,⁴⁴ uit schrik dat anders bloeiende en uitgestrekte ondernemingen in Wenen in moeilijkheden zouden geraken, omdat hun crediteuren failliet zouden gaan, en het evenwicht van de markt verstoord zou worden. De politie beschermt de onderneming van de gearresteerde Argéndis via zijn commissarissen; zo wordt in januari 1799 het Oostenrijkse staatsburgerschap verleend aan Machoútis.⁴⁵ Het is interessant verder aan te stippen dat na de terechtstelling van Efstrátios zijn broer Zorzís, zijn vennoot in Smyrna, zich komt installeren in Wenen en het beheer van de onderneming op zich neemt, om op die manier de bloeiende onderneming op de been te houden.⁴⁶ Zowel het ottomaanse rijk als Oostenrijk halen profijt uit deze handel, die ze daarom ook bevorderen. Dit klimaat van wederzijds voordeel bevordert vormen van "samenwerking", zoals die van Iko-nómu, en van steun aan bloeiende ondernemingen.

Onder de gearresteerde aanhangers van Rigas is ook Georgios Poúlios te vermelden, die samen met zijn broer Poúblios een drukkerij en een bloeiende uitgeverij bezat in Wenen.⁴⁷ In hun uitgeverij werd o.a. de eerste Griekse krant ("Εφημερίς",⁴⁸ 1791-1797) uitgegeven, en ook de werken en de revolutionaire teksten van Rigas die in beslag waren genomen in Triëst. Bij zijn arrestatie, op verklikking door Machoútis en Amirós, ontkent Georgios Poúlios in alle mogelijke toonaarden dat hij weet heeft van de inhoud van de teksten die in zijn drukkerij waren uitgegeven, en stelt hij zijn relatie tot Rigas als "volstrekt onbetekenend" voor.⁴⁹ Zijn getuigenis wordt als niet afdoend beschouwd, en hijzelf, en de andere handelaar in Wenen, Georgios Theocháris, worden, als Oostenrijkse staatsburgers, ongewenst verklaard en uitgewezen in mei 1798. Het is het vermelden waard dat beiden, vanaf het daaropvolgende jaar, herhaalde aanvragen doen om naar Wenen terug te keren, vanuit de Duitse steden (Leipzig, Frankfurt) waar ze zich geïnstalleerd hebben in een poging om hun bedrijf overeind te houden. Een aanvraag van de Oostenrijkse echtgenote van Georgios Poúlios, in 1799, tot terugkeer van haar echtgenoot wordt verworpen door de

⁴⁴ Ze verklikten Geórgios Theocháris en Konstandínos Doukas, cf. "Αμαντος, o.c. pp. 34-35.

⁴⁵ Γ. Λάιος, *Ο έν Βιέννη έμπορικός οίκος "Αργέντη". Ανέκδοτα έγγραφα έκ τών Αρχείων τής Βιέννης. Είς μνήμην Κ. Αμάντου (1874-1960)*. Αθήνα (1960), 176.

⁴⁶ O.c. pp. 177-181. Het rondschrijven ("circolare") van 10 december 1798 aan de klanten van de maatschappij "Efstrátios Argéndis & Co" wordt ondertekend door Zorzís Argéndis i.p.v. door Machoútis en Amirós.

⁴⁷ Cf. Γ. Λάιος, *Ο έλληνικός Τύπος τής Βιέννης από τοῦ 1784 μέχρι τοῦ 1821*. Αθήνα (1961), 26-71.

⁴⁸ Cf. de recente heruitgave: *Εφημερίς, Βιέννη 1791-1797, ανασυγκρότηση της σειράς σε φωτοτυπική επανέκδοση, επιμ. του Λέανδρου Βρανούση*. Αθήνα 1995.

⁴⁹ "Αμαντος, o.c. pp. 20-21.

keizer.⁵⁰ Voor de terugkeer naar Wenen van Georgios Theocháris, die zijn familie met zich mee had genomen tijdens zijn verplichte verwijdering, zetten zijn vrienden zich in, de vennoten van het handelshuis "Ioánnis Rállis-Chatzialexándrou & Co." Zelf doet hij in 1803 een aanvraag, die gesteund wordt door Griekse handelshuizen met aanzien in Wenen. Hij drijft handel met deze huizen vanuit Leipzig, waar hij zijn nieuwe onderneming leidt.⁵¹ Tenslotte bereikt Poúlios in 1806 dat zijn terugkeer naar Wenen wordt goedgekeurd, en Theocháris, in 1808, dat hij een keizerlijk paspoort krijgt. Met Wenen, met Oostenrijk hebben ze zich allebei geïdentificeerd. De woorden die Georgios Poúlios in 1807 kiest om zijn aanvraag tot terugkeer te formuleren zijn weliswaar ten dele formele uitdrukkingen, opgelegd door de administratieve procedure, maar leggen zeker ook zijn mentaliteit en zijn motivering bloot :

*Ruhig und ohne Murren ertrug Unterzeichneter während dieser langen Zeit sein Schicksal und nur die Hoffnung sich vielleicht von einer so menschenfreundlicher Regierung [mijn niet-cursivering] einmal Verzeihung seiner etwaigen Schuld erwirken zu können machte ihm seine Lage erträglich. (...) allein je länger die Zeit-Verbannung des Unterzeichneten dauerte, desto reger wurde auch seine Sehnsucht nach einem Lande, welches durch einen längern Aufenthalt sein zweytes Vaterland geworden war.*⁵²

Ook als de term "menschenfreundliche Regierung" een stereotiep kan zijn van die tijd, zeker in de taal van de onderdanen, moeten we toch wat blijven stilstaan bij de karakterisering van Oostenrijk als "tweede vaderland", waarnaar Poúlios "heimwee" heeft. Precies op dit punt kristalliseert de houding van inwijkelingen tegenover cruciale politieke gebeurtenissen. De meeste inwijkelingen voelen effectief de plaats waar ze zich gevestigd hebben als een tweede vaderland aan. Ze zijn daar geboren en getogen, hebben daar een gezin gesticht, en een handelsonderneming, ze hebben daar hun maatschappelijke milieu. Het is interessant dat Poúlios de term "vaderland" gebruikt, die precies in die periode een ideologische lading en nieuwe betekenisnuances krijgt. Zoals Boyd Shafer schrijft : "Men are not by nature nationalist, any more than they are monarchist or republican. They become nationalist, within particular cultures and under certain conditions, and more or less nationalist depending upon the particular situation. Nationalism is a learned sentiment".⁵³ De term "Vaterland" verwijst naar een begrip dat op dat ogenblik van inhoud aan het veranderen is.⁵⁴

⁵⁰ Ένεπεκίδης, o.c. pp. 23, 60-79.

⁵¹ O.c. pp. 29, 94-107.

⁵² O.c. pp. 72-73.

⁵³ B. Shafer, Faces of Nationalism. New Realities and Old Myths. New York/London (1972), p. 13.

⁵⁴ Shafer definieert patriottisme als volgt : "the devotion to the entity called the nation (or patrie or fatherland) that embodies or symbolizes the territory, the people, the culture, the insti-

Het is niet gemakkelijk vast te stellen of Poulios het woord "Vaterland" gebruikt met de betekenis "plek waar men zich identificeert met de vorst en zijn bestuur"⁵⁵ of met de inhoud die Diderot's *Encyclopédie* er reeds aan geeft : "Vaterland (...) is het land waarvan al zijn inwoners er belang bij hebben het in stand te houden; dat niemand verlangt achter te laten, omdat niemand wil afstand doen van zijn geluk (...). Het is een moeder die houdt van al haar kinderen (...)"⁵⁶ Met de Franse Revolutie veranderen de termen van inhoud, en er zijn aanwijzingen dat Poulios de evolutie van de inhoud van de woorden "sujet", "état", "nation" naar "citoyen", "pays", "patrie" volgde,⁵⁷ vooral na het zevenjarige bestaan van de Ἐφεμερίς. Met deze conceptuele wijziging van het einde van de achttiende eeuw rijst de volgende vraag : "War das Vaterland des Patrioten das Land seiner eigenen Herkunft, das Land der Väter, oder war es der Staat, in dem man sich am wohlsten fühlte, mit dessen Verfassung man am meisten sympatisierte? Von daher konnte man nicht nur ein sondern mehrere Vaterländer bekommen (...)"⁵⁸

De houding van de fanarioot Ioánnis Mavrogénis (neef van de gelijknamige vorst van Moldavië) die in Wenen bedrijvig was als commerciële vertegenwoordiger van de onderneming van zijn broer, handelaar in Triëst, wijst erop dat we niet zomaar alle mensen uit Rigas' entourage over dezelfde kam mogen scheren. Mavrogénis is voor handelsaangelegenheden op reis in Duitsland wanneer Rigas opgepakt wordt. Publicaties in een Duitse krant, die hem ervan beschuldigen aanhanger van Rigas te zijn en contacten te plannen met bepaalde kringen in Parijs, brengen hem ertoe het volgende te schrijven aan de autoriteiten in Wenen : "Tenslotte weet ik tot vandaag nog steeds niet wat de aanleiding ertoe is geweest om me te beschuldigen en me als medeplichtige te beschouwen van het zo gemene en dwaze complot (*si vil et déraisonné complot*) van deze heren, die terecht de gestrengheid van de wet ondergaan hebben (...)" (3 januari 1799, Keulen, gericht aan de heer De Hartel, Agent de la Cour, Vienne).⁵⁹ Hij

tutions, the interests, the heritage and whatever else the people have or think they have in common" (o.c., p. 21).

⁵⁵ Shafer verwijst naar de werken van V. Bolingbroke (1730), *The Idea of a Patriot King* en *On the Spirit of Patriotism* (o.c., pp. 60 en 65).

⁵⁶ Shafer, o.c., p. 63.

⁵⁷ O.c., p. 109.

⁵⁸ O. Dann, *Begriffe und Typen des Nationalen in der frühen Neuzeit*, in : B. Giesen (ed.), *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit*. Frankfurt a.M. (1991), p. 57. Vgl. ook L. Doob, *Patriotism and Nationalism. Their Psychological Foundations*. New Haven, Connecticut (1964); M. Janowitz, *The Reconstructions of Patriotism*, Chicago (1983).

⁵⁹ Ἐνεπεκίδης, o.c., p. 45.

spreekt zijn diepe gehoorzaamheid uit, om een paspoort te krijgen dat hem zal toelaten terug te keren naar Wenen voor zijn handelsaangelegenheden. Hij kan niet onmiddellijk terugkeren, maar zijn gedrag is van die aard dat hij in 1809 aangesteld wordt als "Commissaris van het weldadige rijk der Ottomanen bij het Keizerlijk-Koninklijke Hof", een positie die hij blijft bekleden tot aan zijn dood in 1814.⁶⁰

Aan de geciteerde gevallen kunnen we de smeekbrief toevoegen die Ikonómou op 10 januari 1798⁶¹ aan de Oostenrijkse autoriteiten richt om ervoor te zorgen dat het handelshuis "Messinézis, Vlastós & Co" met zetel in Konstantinopel, waarvan Ikonómou vennoot was, niet in het gedrang komt door het feit dat de "dumme Koronios" familie van Messinézis is.

Daarmee hebben we een aantal getuigenissen die ons toelaten ons in te leven in deze mikrokosmos in de periode van de marteldood van Rigas, en licht werpen op de politieke gezindheid van Ikonómou: "Unterthans Pflicht und Treue gegen den geheiligten Thron seiner Majestaet Menschen und des Naechsten Liebe haben mich innigst bewogen die tollkühne Unternehmung, von Rigas Welestinli, die mehreren tausend Unschuldigen des Lebens haette kosten können Euer Excellenz anzuzeigen".⁶² Gevallen als de bovenvermelde brengen ons in contact met de alledaagse problemen van de protagonisten van het drama. Dit neemt natuurlijk niet weg dat een aantal van hen wel degelijk in vervoering zijn gebracht door visioenen van nationale bevrijding, vooral de jongeren en degenen die minder bezitten. We kunnen nu eenmaal niet het feit over het hoofd zien dat de mensen in de diaspora te maken hebben met problemen i.v.m. het voortbestaan van hun onderneming, en dat ze daarom behoedzaam tot afwijzend staan tegenover "politieke wanorde die het handelsverkeer belet, en, vooral, nieuwe systemen en onruststokers, die "eerbare burgers" in gevaar brengen".⁶³

Daden zoals deze, die in functie staan van het belang van de onderneming, zien we opnieuw tijdens de Opstand van 1821. Heel wat Grieken van Triëst houden inzamelingen en geven financiële bijdragen aan hun in opstand

⁶⁰ Cf. Βρανούσης, *Ρήγας*, o.c., p. 91, n. 1.

⁶¹ Cf. Σπ. Λάμπρος, *Ἐρευναὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις Ρώμης, Βενετίας, Βουδαπέστης, Βιέννης*, in: *Νεὸς Ἑλληνομνημῶν* 21 (1927), 170-173.

⁶² O.c., p. 172.

⁶³ Cf. Χ.Γ. Πατρινέλης, *Ἐπικρίσεις γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Παύλου Μάρκου Πούλιου (1798)*, dat zal verschijnen in het volgende nummer van het tijdschrift *Ἑλληνικά*, p. 23. Dit artikel is gebaseerd op een brief van Geórgios Lazárou, verstuurd in Zemun/Semlin op 31 maart 1798 aan zijn broer Konstandínos Lazárou in Siastita. Deze brief werpt licht op de houding van de Griekse handelaars van de Diaspora t.o.v. de opstanden, en de verspreiding van nieuwe ideeën en teksten. Ik dank de heer Patrínélis zeer oprecht, omdat hij me de drukproeven van zijn studie ter beschikking heeft gesteld.

gekomen volksgenoten.⁶⁴ Tijdens de eerste twee jaren van de Griekse Opstand bekommeren ze zich om de vluchtelingen, maar ze laten hun onderneming niet in de steek om zelf te vechten, een handvol uitzonderingen niet te na gesproken. "Wat de Grieken van Wenen betreft kan in het algemeen gezegd worden dat, in de historische periode van de Opstand van 1821, sommigen zich laf en voorzichtig betoond hebben, anderen opportunistisch,⁶⁵ en nog anderen reactionair. Sommigen echter hebben zich waardige opvolgers van Anthimos Gazís betoond, d.w.z. echte nationale persoonlijkheden".⁶⁶ Even gematigd is het enthousiasme van de Griekse inwijkelingen van Venetië gedurende de opstand, ondanks de vurige reacties van vooraanstaande leden van de gemeenschap.⁶⁷

Deze steekproef van gevallen waar de houding van concrete personen in voor de nationale kwestie cruciale omstandigheden zichtbaar is dwingt ons om kritisch te staan tegenover veralgemenende banbliksems of ophemelingen van de houding van de Grieken van de diaspora. Het is uiteraard niet het werk van de historicus om, vanuit de veilige situatie van een uitgebouwde nationale ideologie, met een kille pennentrek het gedrag te veroordelen van mensen die het niet aangedurfd hebben om boven het gemiddelde van hun tijd uit te stijgen, en de visioenen en de marcheroute van de leiders te delen.

De evolutie van de gebeurtenissen na Rigas' terechtstelling, de uitbarsting en de bestending van de Opstand van 1821 leidden tot nieuwe ideologische oriëntaties, verwachtingen en veralgemeningen. We weten niet of Rigas' marteldood onmiddellijke, brede weerklank en invloed had in continentaal Griekenland. Het is alleszins zo dat zijn teksten niet op tijd verspreid geraakten in het Griekse schiereiland. "De Grieken van zijn eigen tijd en de latere generaties hebben veel van de geschiedenis van leven en marteldood van Rigas en zijn gezellen vergeten, of op verwarde en vage manier geleerd (zo is b.v. niemand erin geslaagd om ons het precieze aantal en de namen van de patriotten die samen met Rigas de marteldood ondergingen mee te delen (...)"⁶⁸ Heviger waren de reacties van de geleerden van de diaspora. Adamándios Koráis antwoordde op het "Vaderlijke Onderricht" (Πατρική Διδασκαλία), heftig ge-

⁶⁴ Cf. O. Κατσιαρδή-Hering, *Τεργέστη*, o.c., pp. 365-367.

⁶⁵ Men herinnere zich bv. de financiële transacties van Geórgios Sínas met Drámalis gedurende de Griekse opstand, cf. Γ. Λάιος, *Σίμων Σίνας*, Αθήνα (1972), 55.

⁶⁶ Cf. Γ. Λάιος, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821. Ἱστορικά δοκουμενὰ ἀπὸ τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα*. Αθήνα (1958), 19.

⁶⁷ Cf. Ἀ. Ξανθοπούλου-Κυριακοῦ, *Ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βενετίας (1797-1866). Διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὀργάνωση, ἐκπαιδευτικὴ καὶ πολιτικὴ δραστηριότητα*. Θεσσαλονίκη (1978), 134-136.

⁶⁸ Βρανούσης, *Ρήγας*, o.c., p. 98, n. 2.

schokt door de dood van Rigas,⁶⁹ en de onbekende auteur van de 'Ελληνική Νομαρχία (1806)⁷⁰ droeg zijn pionier tekst op aan Rigas. Pas in 1824 hebben we de eerste verwijzing met biografische inhoud naar Rigas, ook weer van de hand van een Griek van de diaspora, nl. K. Nikolópoulos.⁷¹

Om bij de onmiddellijke weerklank van Rigas' marteldood te blijven, en om te proberen de impact daarvan op het bewustzijn van zijn tijdgenoten te onderkennen, zou men kunnen denken dat de memoires van de strijders van de Opstand van 1821 nuttig zijn. In feite redigeren de protagonisten van het drama, burgers en militairen, hun memoires op grond van herinneringen en indrukken, vervormd door het prisma van de tijd, van de gebeurtenissen van de Opstand en van hun latere persoonlijke ontgoocheling. De intense actuele discussie rond herdenking en geschiedenis kan een grote bijdrage leveren aan de studie van deze teksten. Velen achten het niet opportuun om naar Rigas te verwijzen, anderen wijden maar enkele gedachten aan zijn voorbeeld, of beperken er zich gewoon toe zijn naam te vermelden.

Van de belangrijkste memoireschrijvers die hun relaas lang voor 1821 beginnen, vermelden Kanélllos Deligiánnis en Theódoros Kolokotrónis⁷² Rigas' arrestatie en marteldood niet, terwijl ze toch in het lang en het breed uitweiden over gebeurtenissen vanaf het einde van de achttiende eeuw. Hun aandacht gaat daarbij naar plaatselijke twisten en naar zelfverheerlijking. Met betrekking tot Kolokotrónis moet het volgende gepreciseerd worden. Wanneer Geórgios Tertsétis, aan wie Kolokotrónis vanaf 1836 zijn herinneringen gedictieerd had, zijn inleiding bij de uitgave van de Memoires voorleest, op 25 maart 1851, in de leeszaal van de Bibliotheek van het Parlement, laat hij Kolokotrónis de volgen-

⁶⁹ 'Α. Κοραΐς, 'Αδελφική διδασκαλία πρὸς τοὺς εὐρισκομένους κατὰ πᾶσαν τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν Γραικοὺς εἰς ἀντίρρησην κατὰ τῆς ψευδωνύμου ἐν ὀνόματι τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς Διδασκαλίας, Ῥώμη Ἐν ἔτει Α' τῆς Ἐλευθερίας (1798), pp. IV-V.

⁷⁰ Ἀνωνύμου τοῦ Ἑλλήνου, Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἤτοι Λόγος περὶ Ἐλευθερίας. Ἐν Ἰταλίᾳ 1808. Κείμενο, Σχόλια, Εἰσαγωγή Γ. Βαλέτας, Ἀθήνα (1957). Dit boek heeft de volgende opdracht: "Εἰς τὸν Τύμβον τοῦ Μεγάλου καὶ Ἐλευθερίου Ἑλλήνου Ρίγα τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος: χάριν εὐγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τὸ Πονημάτιον τὸδε ὡς δῶρον ἀνατίθησι."

⁷¹ C. Nicolo-Poulo, Notice sur la vie et les écrits de Rhigas, l'un des principaux auteurs de la Révolution qui a pour but l'Indépendance de la Grèce. Extrait de la *Revue Encyclopédique*, 62, Cah. XXI, Sixième année. Seconde série, Février 1821, pp. 1-7. Vgl. M. Μαντουβάλου, *Η φίλια Ρήγα-Κοραΐ*, in: Ὑπερεία, 1, Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φεραὶ - Βελεστίνο - Ρήγας" (Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986), Ἀθήνα (1990), 534-537, waar ze probeert aan te tonen dat Korais de auteur is.

⁷² Κ. Δεληγιάννης, Ἀπομνημονεύματα, Τερτσέτη Ἀπαντα, ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας, Θεοδώρου Κολοκοτρώνη Ἀπομνημονεύματα, vol. I, Εἰσαγωγή: Γ. Βαλέτας, Ἀθήνα (1958).

de waardering uitspreken van Rigas Feréos : "Hij was de grote weldoener van ons volk, zijn inkt zal kostbaar zijn wanneer hij tegenover God zal staan, evenals zijn heilig bloed. (...) Ik heb altijd het geloof bewaard in zijn boodschap, en God heeft me waardig geacht om een lauwerenkrans te verdienen voor mijn geslacht, als zijn soldaat (...)".⁷³ Toch heeft Tertsétis deze tekst niet opgenomen in de Memoires van Kolokotronis. Is het de eigen formulering van de grote leider? Of is deze apostrof ideologisch verrijkt door de pen van Tertsétis zelf, die in de herfst van 1843 (Kolokotrónis is gestorven in februari 1843) in het kader van zijn "strijd voor politieke Verlichting" het tijdschrift *Rigas* uitgeeft, en in de eerste aflevering de schijnwerper richt op de "door de natie aanbeden figuur van Rigas, zijn democratische boodschap, en een grondwetsherziening vraagt"?⁷⁴ Het zijn de eigentijdse gebeurtenissen en teleurstellingen die leiden tot associaties en tot politiek gebruik van de herdenking en van de geschiedenis.

Hetzelfde kan opgemerkt worden m.b.t. de Memoires van Ioánnis Makrygiánnis, die aan de redactie begon in 1829, in Argos. In de bladzijden die hij wijdt aan de jaren van vóór de Opstand maakt hij geen enkele vermelding van Rigas. Pas in het derde boek, vijfde hoofdstuk, van zijn Memoires, dat hij later redigeerde, na zijn beslissing om, in samenwerking met Panagiótis Zografos, de bekende schilderijen over de Opstand van 1821 te componeren (1836-1839), vertrouwt hij zijn gedachten over Rigas, die hij in het tweede schilderij als "zaaiër van de vrijheid" laat voorstellen,⁷⁵ aan het papier toe. Dit alles dwingt ons weer om ons vragen te stellen over de politieke, ideologische beïnvloeding van Makrygiánnis' herinnering en van zijn wil om belangrijke feiten uit het verleden te benadrukken op grond van zijn eigentijdse politieke prioriteiten en verwachtingen.

Van de andere protagonisten van de Strijd van 1821, of van de leden van de Φιλική Έταιρεία, die later geschreven getuigenissen hebben nagelaten, of van de eerste geschiedschrijvers van de Opstand, beschrijft Ioánnis Filimonas in zijn *Historisch essay over de Φιλική Έταιρεία*⁷⁶ Rigas als "Edelmoedig en

⁷³ Κολοκοτρώνη Έπομνημονεύματα, ο.ε., pp. 63-64.

⁷⁴ Ο.ε., p. 30 (Inleiding van Βαλέτας).

⁷⁵ Voor de verschillen tussen de commentaar op de schilderijen en de verwijzingen ernaar in zijn memoires, cf. Σπ. Άσδραχάς, *Μακρυγιάννης και Παναγιώτης Ζωγράφος. Τò Ιστορικό τής εικονογραφίας τού Άγώνα*, in : Οί Έλληνες Ζωγράφοι, 12, Ζωγράφος-Μακρυγιάννης. Κείμενα Σπ. Ι. Άσδραχάς, Γ. Τσαρούχης, Άθήνα (1974), pp. 24-26; ook Γ. Πετρήs, *Μακρυγιάννης και Παναγιώτης Ζωγράφος. Δοκίμιο εικονολογικό*. Άθήνα (1975), pp. 123-126, 256, en Ί. Μακρυγιάννης, *Άπομνημονεύματα, Εισαγωγή - Σχόλια Σπύρου Ί. Άσδραχά*, Άθήνα (s.d.), pp. 406-409, 413.

⁷⁶ Ί. Φιλήμονας, *Δοκίμιον Έστορικόν περι τής Φιλικής Έταιρείας*, Ναύπλιο (1834), pp. 90-91.

ondernemend, maar niet zo intelligent en arglistig (...) een levendige geest, maar een oppervlakkig onderzoeker van de dingen (...)", en beoordeelt zijn werk vanuit een kritische ingesteldheid. In zijn *Historisch essay over de Griekse Opstand* wijdt hij geen letter aan Rigas' werk. Dezelfde stilte ontmoeten we ook in de *Geschiedenis van de Griekse Opstand* van Spyridon Trikoúpis, terwijl Rízos Neroulós kon schrijven dat Rigas "zijn volk naar de ondergang had geleid hadden ze hem niet opgepakt in Triëst".⁷⁷ Lámbros Koutsoníkas verplaatst Rigas' terechtstelling naar 1797.⁷⁸ In het kort worden in dat kader Emmanouíl Xánthos⁷⁹ van de Φιλική Έταιρεία en F. Chrysanthakópoulos-Fotákos⁸⁰ vermeld, met verwarde aanduidingen over de oprichting van een geheim genootschap door Rigas,⁸¹ en N. Spiliádis begint zijn Memoires in 1851 met de lakonieke vermelding van zijn terechtstelling.⁸² Van de andere memoireschrijvers nemen de meesten niet eens dit soort lakonieke verwijzingen in hun tekst op.

De eerste Griekse negentiende-eeuwse historici, K. Koumas,⁸³ K. Paparrigópoulos⁸⁴ en P. Karolídís⁸⁵ insisteren op het enthousiasme dat van Rigas uitging, en op zijn vurige patriottische hymnen, maar vermelden de verrader Dimitrios Ikonómou bijna niet en gaan niet in op het constitutionele werk van Rigas dat pas na de ontdekking van de handschriften in de tweede helft van de

⁷⁷ Γ. Κορδάτος, *Ό Ρήγας Φεραΐος και ή εποχή του*. Αθήνα (1931), p. 80.

⁷⁸ Λ. Κουτσούκας, *Γενική Έστορία της Έλληνικής Έπαναστάσεως* (Σειρά Έπομηνη μουεύματα Έγνωστών του Έ21, vol. 5, έπιμ. έκδ. Έμμ. Πρωτοψάλτη), Αθήνα (s.d. voor de herdruk; eerste uitgave 1864), p. 21.

⁷⁹ Έ Ξάνθος, *Έπομηνημουεύματα περί της Φιλικής Έταιρείας*. Αθήνα (1845), heruitgave 1939 door de Έταιρεία Έστορικών Έκδόσεων, p. 30.

⁸⁰ Φ. Χρυσανθακόπουλος Φωτάκος, *Έπομηνημουεύματα περί της Έλληνικής Έπαναστάσεως, συγγραφέντα μέν υπό Φ. Χρυσανθακοπούλου Φωτάκου, έκδοθέντα δέ υπό Σταύρου Ανδροπούλου*. Αθήνα (1900), pp. 2-3. (De memoires werden geschreven in 1858).

⁸¹ Voor de verwarde informatie over Rigas, cf. Λ. Βρανούσης, *Η σημαία, το εθνόσημο και η σφραγίδα της Έλληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα*, Αθήνα (1992).

⁸² *Έπομηνημουεύματα συνταχθέντα υπό του Ν. Σπηλιάδου διά να χρησιμεύσωσιν είς την Νέαν Έστορίαν της Ελλάδος*. Έκδίδονται δέ υπό Ξ.Ν. Φιλαδελφέως, vol. I, Αθήνα (1851).

⁸³ Κ. Κούμα, *Έστορίαί των Άνθρωπίνων πράξεων από των άρχαιοτάτων χρόνων έως των ήμερών μας*, vol. XII, Βιέννη (1832), pp. 600-601.

⁸⁴ Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, *Έστορία του Έλληνικού Έθνους από των άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου του Α'*, έκδ. Έ' υπό Παύλου Καρολίδου, vol. V, Αθήνα (1925), pp. 212-213.

⁸⁵ Παύλου Καρολίδου, *Έστορία της Ελλάδος από της υπό των Όθωμανών Άλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου του Α'*, Αθήνα (1925), pp. 212-213.

negentiende eeuw bekend wordt. Historici en letterkundigen beginnen zich maar vanaf het einde van de negentiende eeuw van nabij te interesseren voor Rigas en zijn marteldood, na de publicatie van de documenten van het gerechtelijk onderzoek uit de geheime politiearchieven van Wenen door Legrand en Lámbros, en vooral in het kader van de ideologische wending naar een politieke samenwerking op de Balkan, die gestalte begint te krijgen, en van tijd tot tijd nieuw leven krijgt ingeblazen in de taal van de politici. De constitutionele politieke taal van Rigas zal met een nieuwe kritische geest bekeken worden door Giánnis Kordátos en de socialistische historici.

De geletterden of de politiek bewusten komen er maar laat toe zich - hoe beknopt ook - met Rigas bezig te houden, en wanneer ze dat tenslotte toch doen, gebeurt dat onder invloed van het tot stand komen van een nationale ideologie. Daartegenover staat het beeld dat overheerst in het bewustzijn van het gewone volk, op grond van volksliederen⁸⁶ of mondelinge overlevering; hier is Rigas een held, en Dimitrios Ikonómou een verrader. Zijn verraad wordt overgedragen op zijn vaderstad Kozáni en op Triëst, alsof de verantwoordelijkheid van de enkeling ook een collectieve verantwoordelijkheid was. Teksten zoals de *Ἰαμβικὰ Τετράστιχα*⁸⁷ of *Κοζάνη ἀπολογουμένη*⁸⁸ kunnen geïnterpreteerd worden via methodes om de vorming van collectief bewustzijn te observeren; wat niet kan is ze interpreteren als ernstige historische teksten.

Het is maar binnen de procedure van ontstaan van het maatschappelijke geheugen dat "overgaat tot effectieve uitspraken over gebeurtenissen in het verleden",⁸⁹ een maatschappelijk geheugen als bron van kennis en van ontstaan van maatschappelijk bewustzijn,⁹⁰ dat we inzicht kunnen krijgen in de verspreiding van de verhalen over het einde van Rigas, over de rol van Dimitrios Ikonómou en van de gelijkaardige verklikkers van mindere rang in Wenen en Boedapest, in de werklank die Rigas' werk gehad heeft, in de ideologische exploitatie ervan gedurende de stadia van ontstaan en ontwikkeling van de nationale staat maar ook van de eisen die het maatschappelijke geheel telkenmale

⁸⁶ Ἀνδρέας Λασκαράτος, *Δοκίμιον ποιητικῆς*, in: Παρνασσός, 1, (1877), p. 925.

⁸⁷ Δ. Σάρρος, *Ἰαμβικὰ τετράστιχα περὶ τοῦ Ρήγα*, in: Νέα Ἑστία 24 (1938), pp. 1061-1063. Cf. ook het gedicht van de Serviër Vojslav Ilic (1860-1894), dat in Griekse vertaling ("Μαυτατοφόρος τῆς ἐλευθερίας") werd opgenomen in het "Ἡμερολόγιο 1998" van de Πανελλήνια Ἐνωση Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων.

⁸⁸ *Κοζάνη ἀπολογουμένη, Εἰδύλλιον τοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Περγικάρη* (ἔκδ. Λ. Βρανούση), in: Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 11 (1961), Ἀθήνα (1997), pp. 192-201.

⁸⁹ James Fentress & Chris Wickham, *Social Memory*, Oxford (1992), p. 25.

⁹⁰ Maurice Halbwachs, *On collective memory. Edited, translated and with an Introduction by Lewis A. Coser*. Chicago/London (1992). Cf. ook de recente kritische discussie Noa Gedi & Vigal Elam, *Collective Memory - What is it?* in: *History and Memory* 8 (1996), 30-50.

stelt. Het stilzwijgen waarmee in de praktijk Rigas' rol geconfronteerd werd in de eerste helft van de negentiende eeuw, het benadrukken van het verraad van Ikonómou, het geleidelijke, langzame in de schijnwerpers plaatsen van het werk van Rigas vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw, het hoedanook kleine aantal speciale, aan Rigas gewijde nummers van tijdschriften (slechts 6 vanaf 1898 tot 1986)⁹¹ verplichten ons uit te gaan van een slechts gedeeltelijke erkenning van zijn werk vanwege de publieke opinie en bijgevolg ook van de organen van de staat. De voor Griekenland ongelukkige Grieks-Turkse oorlog van 1897 viel slecht voor een feestelijke herdenking van de honderdste verjaardag van zijn dood. In 1948 was de revolutionaire rol van Rigas voor de gehele Balkan wel degelijk erkend, en zijn boodschap gedeeltelijk geaccepteerd door bepaalde maatschappelijke en politieke groeperingen, maar het klimaat van de burgeroorlog verhinderde toen opnieuw feestelijke herdenkingen op nationaal vlak; nog veel minder kwam het toen de maatschappij, of tenminste de heersende groepen daarbinnen, uit, om Rigas' dromen over een samenwerking binnen het gehele Balkanverband in de verf te zetten. Het is de hedendaagse periode van exaltatie van het nationalisme, alsmede de rol die de Griekse staat wenst te spelen in de sinds jaren sluimerende Balkancrisis, en de alom geproclameerde nood aan samenwerking en verstandhouding in de Balkan, het zijn al deze factoren die aan de tweehonderdste verjaardag van zijn dood zo grote dimensies gaven :

"Inanzi tutto", schreef Michael Mitterauer in 1981, "i giubilei mostrano la tendenza a stabilire una identificazione con avvenimenti e persone del passato senza che si recavi de li un bilancio dei cambiamenti avvenuti", en hij voegde daar aan toe : "Sta di fatto che queste occasioni giubilari determinano o rafforzano una visione storica, secondo la quale il proprio Stato, la propria nazione, il proprio gruppo etnico vengono sempre posti in primo piano e presentati in termini di superiorità : esse rafforzano una visione etnocentrica e alimentano così nazionalismo e chauvinismo. L'idea di dovere contribuire attraverso un giubileo a consolidare la coscienza nazionale arriva al punto, che si cerca di porre al suo specifico servizio le esposizioni scientifiche."⁹²

De herdenking van 1998, waarbij in de eerbetuigingen aan Rigas officieel een eenheid tussen kerk en staat doorschemert, in tegenstelling met de tijd van zijn marteldood, en waarbij Rigas als een nationale martelaar geëerd wordt, zal aanleiding geven tot een dialoog met meer kritische zin tussen heden en ge-

⁹¹ Χ. Χειμώνας, *Αφιέρωματα περιοδικών στο Ρήγα Βελεστιλίη*, in : Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φεράι - Βελεστίνο - Ρήγας" (Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986), Αθήνα (1990), pp. 645-651.

⁹² Μ. Mitterauer, *Austria : perché le celebrazioni giubilari?*, in : Quaderni Storici, 47 (1981), p. 695.

schiedenis. "Das Feiern von Geschichte ist mit anderen Formen der Beschäftigung mit Vergangenheit schwierig zu vereinen."⁹³ We kunnen alleen maar hopen dat in het kader van de feestelijke herdenkingen vruchtbare vragen zullen rijzen, die een bijdrage zullen leveren tot het ontstaan van het "culturele geheugen"⁹⁴ van de hedendaagse Griekse maatschappij.

De historicus heeft het recht te onderzoeken en te constateren, maar niet om eigengereid te veralgemenen en om verantwoordelijkheden van de enkeling over te dragen op het maatschappelijk geheel. De geschiedenis brengt visionairs voort, zoals Rigas, maar ook alledaagse mensen, zoals Dimitrios Ikonómou, Machoútis, Amirós en Mavrogénis. Allen samen vormen ze de wereld van de Griekse diasporagemeenschappen, die ongerust waren, schrokken van de nieuwe ideologieën, tochtgenoten werden, volgden, en streden.

Olga KATSIARDÍ-HERING

Nederlandse vertaling: Gunnar De Boel

⁹³ M. Mitterauer, *Millennium und andere Jubeljahre. Warum feiern wir Geschichte? Mit einem Vorwort von Hubert Christian Ehalt*. Wien (1998), p. 24. Zie ook id., *Anniversarium und Jubiläum. Zur Entstehung und Entwicklung öffentlicher Gedenktage*, in : E. Brix & H. Stekl (eds.), *Der Kampf um das Gedächtnis. Öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien (1997), 23-89.

⁹⁴ H. Stekl, *Öffentliche Gedenktage und Gesellschaftliche Identitäten*, in : Brix&Stekl, o.c., p. 91.

Appendix: testament van Dimitrios Ikonόμου*Archiv der Stadt Wien. Testamente, N°. 307/ 1806*

Praes. 17 April 1806

Εἰς τὸ ὄνομα τῆς Παναγίου καὶ Ἀδαιρέτου Τριάδος.

Ἡ πολλῶν χρόνων διατριβὴ εἰς ἕναν καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, μᾶς κάμνη νὰ συνηθίζομεν εἰς τὰ περὶ ἡμᾶς καὶ νὰ γινόμεθα ἄφοβοι διὰ τὸ ἄσπον τὸυ θανάτου, ὡσὰν νὰ ἠθέλομεν ἔχη κάθε ἀσφάλειαν. Ὅταν δὲ μελετοῦμεν διὰ νὰ ἀπομακρυνθοῦμεν ἐκ τῶν οἰκίῶν μας, καὶ νὰ ἀποδημήσομεν εἰς τόπους ἀπομακρυσμένους, ἐπιλαμβάνει ἡμᾶς φόβος. Ὅθεν καγὼ μελετῶν σήμερον νὰ διαβῶ διὰ τὸ Γιάσι, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὄντας μοι γνωστὸν ἀπὸ τὴν κοινὴν φήμην, ὅτι εἰς τὰ ἐκεῖ εἶναι ὑποκείμενὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς καθημερινούς κινδύνους, τόσον ἀπὸ τὸ ἀχαλίωτον καὶ κακεντρεχὲς πάθος ὁποῦ οἱ Μωαμεθανοὶ τρέφουν ἐναντίον εἰς τοὺς Χριστιανούς, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν πανώλην, Διατάζω τὰ ὅσα μὲ ἠθελαν ξεκαθαρισθῶν διὰ περιουσία μου ἰδία ὡς ἀκολούθως.

Πρῶτον ἔχω εἰς τὴν συντροφίαν μου μετὰ τῶν ἀυταδέλφων μου κυρίου Χαρισίου καὶ κυρίου Ἀλεξίου Οἰκονόμου, πενήντα χιλιάδες γρόσια Καπιτάλι, κατὰ τὸ ὑστερινὸν Βιλάντζον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συντρόφων μας κυρίων Μεσινέζη Βλαστοῦ καὶ συντροφία. Ἐπειδὴ καὶ τὰ τριάντα χιλιάδες γρόσια κέρδος ὁποῦ ἔγινεν μοιρασία, μὲ τὰ ἔφεραν ἴσια ἴσια διὰ ζημίαις τῆς μετ' αὐτῶν προτέρας μου συντροφίας, ὅθεν ἐκ τῶν πενήντα χιλιάδων γροσίων καὶ τῶν ὅσων ἠθελον μὲ ἀναλογεῖ ἀπὸ τὰς ἑκατὸν χιλιάδες γρόσια κέρδη ὁπου ἔμειναν ἀμέραστα, καὶ ἀπὸ τὰ μετέπειτα κέρδη, ἂν δὲν ἀκολουθήσῃ ζημία (ὅ μὴ δώσοι κύριος) ἔχουν νὰ ἐκπεσθῶν φιορίνια εἴκοσι τέσσαρες χιλιάδες πεντακόσια τριάντα ἑννέα. Ὅπου μένει ὁ λογαριασμὸς μου χρεώστης κατὰ τὸ Μπιλλάντζον τοῦ ὀσπιτίου μας εἰς Τριέστι, ἀπὸ τὰς 15 Φεβρουαρίου 1801.

Δεύτερον ἔχω εἰς χείρας τοῦ κύρ Ἀνδρέα Κλοκόνη, φιορίνια ὀκτὼ χιλιάδες τζίρκα, διὰ τὸ ἡμισυ κόστος διαφόρων ρουχῶν ὁποῦ ἐξ ἡμισίας ἐστείλαμεν καὶ ἐπωλήθησαν συντροφικὰ εἰς Σμύρνην, τὰ ὁποῖα ἐξεκαθάρισαν ὡς μὲ ἔγραψεν καλά, καὶ προστιθέντα τόσα ἄσπρα ἠγοράσθησαν βαμπάκια, διὰ λογαριασμὸν ἐξ ἡμισίας συντροφικόν, καὶ ἐστάλησαν εἰς περιλαβὴν του, δι' ἃ δὲν ἔχω λογαριασμὸν πωλήσεως. Περιπλέον τοῦ ἐστάλησαν διὰ συντροφικὸν λογαριασμὸν ἐξ ἡμισίας μετ' ἐμοῦ 400 κομμάτια) Μουσλίνα, 14 κομμάτια) ρούχα ἀπὸ τὸ Κάμετζ,⁹⁵ 12 κομμάτια) ρούχα τοῦ Λέλουπ καὶ Μοίνιερ,⁹⁶ ὁποῦ εἶναι εἰς τὸν δρόμον, 56 κομμάτια) ρούχα τοῦ Γγάμπι καὶ συντροφία,⁹⁷ ὁποῦ τοῦ ἐστάλησαν, καὶ 94 κομμάτια) ὁποῦ μέλει νὰ τοῦ σταλθοῦν, ἐννοοῦνται ὅλα διὰ συντροφικὸν ἐξ ἡμισίας λογαριασμὸν, καὶ περιπλέον ἐννοοῦμεν συντροφίαν εἰς τὸ ἕνα τέταρτον μέρος τῶν ὅσων σιγουριῶν κάμει, ἀπὸ τὴν α^η Ἰουλίου 1800. Ἐκτὸς τούτων, μὲ χρεωστεῖ δύο χιλιάδες φιορίνια διὰ τὰ Μόμπιλα, ἀμάξι καὶ ἄλογά μου, ὅπου τὰ ἄφησα, καὶ δύο χιλιάδες φιορίνια ὁποῦ ὁ κύρ Ματθαῖος Δημητρίου διὰ λογαριασμὸν μου, τὸν ἐμέτρησεν, καὶ διὰ διάφορα λιανικά ὁποῦ τὸν ἄφησα νὰ συνάξῃ, ἐξ ὧν θέλει ἐκπεσθῶν, τὰ ὅσα διὰ λογαριασμὸν μου ἐπλήρωσεν διάφορα λιανικά, καὶ ἑξακόσια φιορίνια, ὁποῦ μοῦ ἔμβασεν ἐπάνω εἰς τὸν Ὁξ Γγαῦμύλλερ⁹⁸ καὶ συν(τροφία).

⁹⁵ Kamezer Tücher in de Duitse vertaling.⁹⁶ Leloup & Meunier in de Duitse vertaling.⁹⁷ Garbe et Compagnie in de Duitse vertaling.⁹⁸ Ochs Geymüller in de Duitse vertaling.

Τρίτον ἔχω εἰς τὸν αὐτάδελφόν μου Χαρίσιον, διὰ 2. δακτυλίδια καὶ 1. ζυγὸν (ζεῦγος) σκουλαρίκια μπερλιαντίνα φιορίνια τρεῖς χιλιάδες ἑνεακόσια ἑβδομήμηνα καὶ μὲ ἀναλογεῖ καὶ τὸ ἓνα τρίτον ἀπὸ τὰ κέρδη, ὅπου εἰς τὰ κατὰστοιχα φαίνονται, καὶ τὰ μέλλοντα, ὅπου ὁ πλουσιόδωρος Θεὸς ἤθελεν ἔξαποστείλει, εἰς τὰ ὅποια πρέπει, νὰ προστεθοῦν φιορίνια ἑννέα χιλιάδες, καὶ τετρακόσια, ὅπου ἐγὼ ἀπέρασα εἰς λογαριασμόν, ἀπὸ κέρδη, τοῦ ὀσηπτιοῦ Τριεστίου καὶ τζίρκα δέκα χιλιάδες, δι' ἃ πρέπει νὰ χρεωθῆ ὁ λογαριασμός τοῦ κύρ Χαρισίου διὰ τὸ χρέος τοῦ Ἰωάννη Ξάνθη, καὶ Νικολάου Χατζῆ Μιχαῆλ καὶ Δημητρίου Ψαρᾶ σὺν τὸ κατὰ καιροῦς διάφορον. Καὶ ἀπὸ τὸ τρίτον τοῦ μεριδίου μου, πρέπει νὰ ἐκπεσθοῦν τὰ ἄνω φιορίνια ἑννέα χιλιάδες καὶ τετρακόσια, καὶ τὰ συκόματά μου καὶ ὅσα δοθοῦν τῇ συμβίᾳ μου δι' ἑξοδὰ τῆς εἰς τὴν ἀπουσίαν μου, καὶ ὅτι μέινουν εἶναι νὰ προστεθοῦν εἰς τὴν περιουσίαν μου.

Τέταρτον μὲ χρεωστεῖ ὁ ἀνεψιός μου Κύρ Γεώργιος Κουτορούσης φιορίνια τρεῖς χιλιάδες, καὶ ἑξακόσια μὲ ὁμολογίης του ἀπὸ 6. Φεβρουαρίου 1802 καὶ ἐδιόρισα καὶ τὸν κύρ Δημήτριον Παλάντραν, νὰ τὸν ἐμβάσῃ διὰ λογαριασμόν μου γρόσια χίλια διακόσια, ὅπου ἐσύναξεν, ἀπὸ τὸν κύρ Κοσμᾶν Μαμουῆην διὰ λογαριασμόν μου, τὰ ὅποια θέλει τὰ βαστᾶ, μὲ τὸ συνήθως διάφορον ἀπὸ τὴν ἡμέραν ὅπου τοῦ ἔμβουν, ἕως νὰ τὰ πληρώσῃ.

Χρεωστῶ διὰ τὸν Καβαλιέρ Νικόλαον Πίζανην φιορίνια δέκα χιλιάδες μὲ ὁμολογίαν μου ἰδίᾳ 15 χιλιάδες ἐπλήρωσα δὲ μὲ πόλιτζας του τὰς πέντε χιλιάδες. Χρεωστῶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκα Χατζῆ Μιχαῆλ φιορίνια δύο χιλιάδες ἃ δύο χιλιάδες καὶ διακόσια, τὰ ὅποια πληρωνόμενα ὅ,τι μένει διὰ ἴδιον μου κτῆμα τὰ διατάζω ὡς ἀκολουθῶς.

Ἀφήνω τὸν Γεώργιον υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ μου Χαρισίου Οἰκονόμου, Κύριον κληρονόμον μου, μὲ συμφωνίαν νὰ δίδῃ τὴν θείαν του συμβίαν μου Θεοφανῶ Σαϊτλέμπεν,⁹⁹ φιορίνια δύο χιλιάδες τὸν χρόνον, ἢ ὅποια νὰ ἡμπορεῖ νὰ διατάτῃ καὶ διὰ φιορίνια τετρακόσια τὸν χρόνον καὶ μετὰ θάνατον, καὶ συγχωρῶ ὅλους τοὺς γνωστούς, καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρέσουν ἂν δὲ αἱ ἐναντία περιστάσεις ἀφανίσουν τὴν περιουσίαν μου, καὶ μένει ὀλίγη, τότε νὰ δίδῃ ὁ κληρονόμος μου τὴν θείαν του συμβίαν μου, τὸ διάφορον τῶν ὄσων ξεκαθαρισθοῦν ad 8% τὸν χρόνον. Καὶ ὁ ἅγιος Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ παντὸς ἐναντίου συναντήματος.

Βιέννα 6. μαρτίου 1801 Δημήτριος Οἰκονόμου.

(Aan de buitenkant van de gesloten brief-omslag :

Ἡ διαθήκη ἐμοῦ τοῦ Δημητρίου Οἰκονόμου

Mein, des Demeter Oeconomus Testament)

Ook aan de buitenkant de volgende nota :

"Über die heute unterm 29. April d.J. geschehenen Kundmachung dies in griechischer Sprache abgefaßte, und tranlatirte Testament samt Übersetzung aufzubehalten und Abschriften zu ertheilen".

Ex Cons. Mag. Wien

den 29 April 1806

Kiennast(?)

Onderaan deze archiefaanduiding staat de Duitse vertaling van het testament. Na de Duitse vertaling de volgende nota :

"Gegenwärtiges Testament habe ich Endesgefertigtes aus dem griechischen Original getreu übersetzt, Urkund dessen meine eigenhändige Fertigung. Wien, den 28 April 1806

Thomas Chaberl

K.K.N.Ö. Landrecht

Sekretär

⁹⁹ Theophano Seitleben in de Duitse vertaling.